Oponentský posudok habilitačnej práce ***Premýšľanie o filmových Rómoch***

Mgr. Zuzany Mojžišovej, PhD.

Skôr, než sa detailnejšie zameriam na knihu *Premýšľanie o filmových Rómoch*, rada by som habilitantku Zuzanu Mojžišovú charakterizovala najskôr ako pedagogičku – konkrétne jednu z kmeňových pedagogičiek, ktorú Katedra filmových štúdií má a ktorá tu pôsobí už viac ako dvadsať rokov.

Zuzana Mojžišová na FTF VŠMU (žiada sa mi povedať *odnepamäti*) vyučuje predmet Kultúra písaného slova. Ak sa to medzičasom nezmenilo, je to predmet zameraný menej na publicistické žánre, a viac na rozvíjanie študentských schopností tvarovať vlastné myšlienky a ukladať ich na papier, ohmatávať realitu všetkými zmyslami, a následne o nej komunikovať prostredníctvom slov. Práve to je základnú zručnosť, ktorú študentstvo filmovej vedy, ale aj iných humanitných vied a umenovied potrebuje do svojho profesionálneho života bez ohľadu na to, či sa bude venovať akademickej kariére alebo skôr praxi.

S kultúrou písaného slova súvisia aj Mojžišovej ďalšie pedagogické aktivity: dlhoročné vedenie a editovanie študentského časopisu FRAME, príprava projektu Študentské konfrontácie a jeho konkrétnych študentských textových výstupov, a v neposlednom rade aj dlhodobý bádateľský projekt (a naň naviazaný predmet, vyučovaný spoločne s Evou Filovou) – Oral history a jeho výstupy, akým je napríklad Lexikón slovenských filmových tvorcov. Mojžišová s Filovou k projektu a predmetu Oral history pripravili aj skriptá a odborný manuál, na základe ktorého študentstvo postupuje pri vedení, prepisovaní a spracúvaní rozhovorov s niekdajšími filmovými profesionálmi a profesionálkami.

Parketou Zuzany Mojžišovej je teda slovo, rozhovor, komunikácia – teda načúvanie, zaznamenávanie, sprostredkúvanie počutého, videného, vnímaného aj mysleného. Som si istá, že Mojžišovej komunikačná vnímavosť charakterizuje aj spôsob, akým posledných päť rokov vedie aj celú katedru.

Podobne konzistentná, no zároveň mäkká (v zmysle protikladu tvrdých a mäkkých vied) je aj výskumná činnosť Zuzany Mojžišovej. Väčšina jej odborných štúdií gravituje okolo témy zobrazenia Rómov vo filme. Rómov sa týkajú aj jej spolupráce s etnomuzikologičkou Janou Belišovou, i Mojžišovej najnovšie štúdie vo vedeckých časopisoch (napr. *Minulosť v (ne)pamäti Rómov* v poľskom polročníku Poznańskie studia slawistyczne vydávaného Univerzitou A. Mickiewicza, či Zmena stratégií? Obraz Rómov v slovenskej kinematografii v 90. rokoch minulého storočia v českom časopise Arte Acta). Samozrejme, pri takomto monotematickom výskume môže vyvstať otázka, či nie sú prinajmenšom niektoré tieto štúdie variáciami prvotného výskumu, ktorý Mojžišová realizovala už v prvých rokoch 21. storočia v rámci svojho doktorandského štúdia – jeho výsledkom bola práca *Filmové premýšľanie o Rómoch* (2007). Treba však povedať, že minimálne spomenutá štúdia *Minulosť v (ne)pamäti Rómov* vychádza z celkom iného základu, a to oralhistorického výskumu realizovaného pod vedením Jany Belišovej.

Mojžišovej teoreticko-kritická práca *Premýšľanie o filmových Rómoch* však jednoznačne z tohto doktorandského výskumu vychádza, či – lepšie povedané – odráža sa od neho. Monografia je totiž prepracovanou a značne rozšírenou verziou *Filmového premýšľania o Rómoch*. Otvára ju rozsiahla štúdia o filmových adaptáciách príbehu Carmen a ich porovnávanie s pôvodnou literárnou predlohou Prospera Mériméeho či s libretom Bizetovej opery *Carmen* (tá v pôvodnej doktorandskej práci absentuje). V ďalších kapitolách knihy Mojžišová vedie skúmanie reprezentácie Rómov svetovej aj domácej kinematografii až do rokov 2013-2014, čiže k filmom, ktoré v čase písania textu odrážali

najaktuálnejší stav zvolenej problematiky. Okrem štúdie venovanej filmovým podobám krásnej Cigánky Carmen sa Mojžišová venuje aj tvorbe francúzskeho režiséra s rómskymi koreňmi Tonyho Gatlifa a veľmi presvedčivo analyzuje autentický aspekt všetkých Gatlifových filmov, v ktorých vystupujú rómske postavy. Postupne sa jej pohľad čoraz viac sťahuje zo širokého (európskeho) priestoru domov na Slovensko. Po kapitolách venovaných spôsobu nazerania na rómsku tematiku (kap. Použiť či zneužiť) a otázke humoru/smiechu/výsmechu vo filmoch zobrazujúcich postavy s rómskym pôvodom či identitou alebo všeobecnejšie rómske etnikum (kap. Od radosti k uštipačnosti) sa v najrozsiahlejšej kapitole habilitačnej práce Zuzana Mojžišová zameriava jednak na socioekonomické podmienky života Rómov na Slovensku, jednak na odkrývanie stereotypného či priam rasistického pohľadu väčšinovej slovenskej populácie na rómsku menšinu. Používa pri tom sociologizujúci pohľad a odvoláva sa na realizované výskumy z 90. rokov 20. storočia. V nazeraní na filmové reprezentácie sa vracia až k dielam Dmitrija Plichtu, Juraja Jakubiska či Dušana Hanáka nakrúteným v 60.-70. rokoch 20. storočia. V tomto diachrónne vedenom reze stúpa až do súčasnosti – teda do roku 2014, keď knihu dokončila, pričom sa nepozastavuje len pri fikčnom pohľade na rómske postavy, či už v *Cigánovi* Martina Šulíka alebo vo filme Miry Fornay *Môj pes Killer*, ale svojou citlivou optikou nasvecuje aj dokumentárne filmy.

Mojžišovej písanie sa určite nedá hodnotiť ako vyložene vedecké ani striktne teoretické. Jej literárna a múzická citlivosť z nej robia viac esejistku alebo – ako hovorí sama v úvode svojej knihy – rozprávačku. Mojžišová sa pri jednotlivých filmoch doslova pristavuje, komunikuje s nimi, prihovára sa (im), popisuje ich, núka nám ich, sprístupňuje. Často pritom vopred rezignuje (alebo vedome odmieta?) formulovať závery alebo zovšeobecnenia svojich postrehov. Ponúka tak skôr komentované čítanie jednotlivých filmov, ktoré otvára príležitosť preostriť aj na iné, teoretickejšie uchopenie korpusu filmov s rómskymi protagonistami. Mojžišová však tieto prístupy sama nevyužíva, hoci tým, že na ne odkazuje, dáva najavo, že v téme je možné ísť aj iným smerom, ďalej, do väčšej hĺbky a pod.

Za najpresvedčivejšiu kapitolu jednoznačne považujem tú záverečnú a najrozsiahlejšiu, s názvom U nás doma. Jednak v nej najviac pracuje s teoretickými konceptmi (odráža sa od knihy J. Monaca *Ako čítať film*, pracuje so zisteniami sociológov, opiera sa o neokolonialistické štúdiá [Angela McRobbie a vďaka nej Homi Bhabha] a podobne). Darí sa jej odkrývať rozšírené stereotypy a kognitívne skreslenia týkajúce sa rómskej menšiny v predstavách väčšinovej slovenskej populácie, a zároveň skrz staršie filmy o Rómoch dokáže aj viesť dialóg s hlavným prúdom slovenskej filmovej historiografie. Iste, dnes ma už pri čítaní ruší, že kniha je v istom zmysle „datovaná“ – nesie pečať svojho vzniku, nezahŕňa niektoré významné celovečerné filmy, ktoré vznikli v posledných rokoch, akými je napr. hrano-dokumentárny film *Koza* (r. I. Ostrochovský, 2014) či dokumentárne filmy *Diera v hlave* (r. R. Kirchhoff, 2016), *Ako som sa stala partizánkou* (r. Vera Lacková, 2021), *Tretí koniec palice* (J. Vojtek, 2023), prípadne tie najsúčasnejšie *Pokiaľ ja žijem* (r. R. Ďuriš, 2024) alebo *Alenka a zázrak z inej krajiny* (r. D. Dluhý, 2025). Ešte naliehavejšie sa mi natíska otázka, ktorá ma sprevádzala počas celého čítania knihy: ako sa v priebehu posledných rokov mení reprezentácia Rómov vo filme, a zvlášť po roku 2014?

Zuzana Mojžišová však aj na túto otázku do istej miery odpovedá – a to svojou kritickou a publicistickou činnosťou: oba filmy už recenzovala pre *Film.sk.* A tým sa dostávam k poslednému pilieru jej odborných aktivít: k filmovej kritike a recenzistike. Odborná a kompetentná kritická reflexia kinematografickej tvorby čím ďalej tým viac zo stránok periodickej tlače mizne: akademické prostredie túto prácu neoceňuje, vo výstupoch publikačnej činnosti takmer nezaváži. Jej spoločenský, kultivujúci rozmer je pritom zásadný. Zuzana Mojžišová sa filmovej kritike venuje dlhodobo a dôsledne. Pravidelne píše pre viacero časopisov, jej druhú odbornú monografiu *O ľuďoch a snoch* tvorí výber práve takýchto textov. Zuzana Mojžišová pritom patrí k menšine filmových kritikov

a kritičiek, uvedomujúcich si, že kritika nikdy nie je objektívna, aj keď je dôsledne zargumentovaná – starostlivo pri písaní zvažuje vlastnú perspektívu, často ju dokonca priznáva a ukazuje čitateľstvu nielen dôvody, prečo zaostriť na ten-ktorý film, ale aj to, kto voči nemu môže byť najvnímavejší.

Ako externej posudzovateľke mi asi neprináleží hodnotiť, či tieto kvality Mojžišovej filmovo publicistického a kritického písania dostoja aktuálnym akademickým nárokom umeleckej vysokej školy, akou sa VŠMU usiluje byť. Zodpovedne však vyhlasujem, že prístup Zuzany Mojžišovej, jej pohľad tak trochu z ústrania filmovoteoretického myslenia, je pre školu vychovávajúcu umelecky mysliacich absolventov rovnako dôležitý ako dôsledné uplatňovanie metód a prístupov humanitných a spoločenských vied na oblasť filmového umenia. Jej habilitačná práca stojí na rozhraní medzi esejistikou, publicistikou a filmovou históriou, a zároveň spĺňa kritériá vedeckej monografie. Ďalšie odborné publikácie, štúdie a učebné texty Zuzany Mojžišovej vhodne dopĺňajú jej dokladový spis. Pedagogické, grantové aj publikačné výstupy habilitantky tak považujem za dostatočne presvedčivé na udelenie vedecko-pedagogickej hodnosti docent v odbore dejiny a teória filmového umenia a multimédií.

Navrhujem preto, aby bola Mgr. Zuzana Mojžišová, PhD. po úspešnej obhajobe menovaná docentkou.

V Bratislave, 15. mája 2025

doc. Mgr. art. Mária Ridzoňová Ferenčuhová, PhD.